शाकवीरः, पुं, (शाकेषु वीरः।) वास्तूकशाकः। इति त्रिकाण्डशेषः॥ जीवशाकः। इति राजनिर्घण्टः॥

शाकवृक्षः, पुं, (शाकाख्यो वृक्षः।) तरुविशेषः। इति रत्नमाला॥ सेगोन इति भाषा। अस्य पर्य्यायगुणौ शाकशब्दे द्रष्टव्यौ॥

शाकशाकटं, क्ली, (शाकानां भवनं क्षेत्रम्। शाक+"भवने क्षेत्रे शाकटशाकिनौ।" इति शाकटः।) शाकक्षेत्रम्। इति हेमचन्द्रः॥

शाकशाकिनं, क्ली, (शाकानां भवनं क्षेत्रम्। शाक+शाकिनः।) शाकक्षेत्रम्। इति हेमचन्द्रः॥

शाकश्रेष्ठः, पुं, (शाकेषु श्रेष्ठः।) वास्तूकशाकम्। इति शब्दरत्नावली॥

शाकश्रेष्ठा, स्त्री, (शाकेषु श्रेष्ठा।) जीवन्ती। डोड़ीचुप्पः। वार्त्ताकुः। इति राजनिर्घण्टः॥

शाका, स्त्री, हरीतकी। इति केचित्॥

शाकाख्यं, क्ली, (शाक इति आख्या यस्य।) पत्रपुष्पादि। इत्यमरः॥

"व्यञ्जनयोग्यं पत्रपुष्पादि शाकपदवाच्यम्। आदिना फलमूलादिग्रहः। यदुक्तम्।

"मूलपत्रकरीराग्रफलकाण्डाधिरूढकम्।
त्वक् पुष्पं करकश्चैव शाकं दशविधं स्मृतम्॥"

तत्र मूलं मूलकादेः। पत्रं पटोलादेः। करीरं वंशाङ्कुरादि। अग्रं वेत्रादेः। फलं कुष्माण्डादेः। काण्डं उत्पलादिनाड़ी। अधिरूढं तालास्थिमज्जा। अधिरूढोऽङ्कुर इति केचित्। त्वक् मातुलुङ्गादेः। पुष्पं कोविदारादेः। करकः छत्रिका। शक्यते भोक्तुमनेनेति शाकम्। श्यति सामर्थ्यं तनूकरोति शो तनूकरणे बाहुलकात् कः शाकमित्यन्ये।" इति तट्टीकायां भरतः॥

शाकाख्यः, पुं, (शाक इति आख्या यस्य।) शाकवृक्षः। इति रत्नमाला॥ अस्य पर्य्यायगुणौ शाकशब्दे द्रष्टव्यौ॥

शाकाङ्गं, क्ली, (शाकस्य अङ्गमिव।) मरिचम्। इति राजनिर्घण्टः॥

शाकाम्लं, क्ली, (शाके अम्लो यस्य।) वृक्षाम्लम्। इति राजनिर्घण्टः॥

शाकाम्लभेदनं, क्ली, (शाकाम्लं भेदनञ्च।) चुक्रम्। इति राजनिर्घण्टः॥

शाकालावुः, स्त्री, राजालावुः। इति राजनिर्घण्टः॥

शाकाष्टका, स्त्री, (शाका अष्टौ प्रदेया यत्र।) शाकोपकरणकश्राद्धार्हाष्टमी। सा च गौणफाल्गुनकृष्णाष्टमी। तद्विवरणं मांसाष्टकाशब्दे द्रष्टव्यम्॥

शाकिनी, स्त्री, शाकोऽस्त्यत्रेति। शाक+इनिः। शाकयुक्ता भूमिः। यथा,—

"शकटः शाकिनी गावो जालमस्यन्दनं वनम्।
अनूपं पर्वतो राजा दुर्भिक्षे नव वृत्तयः॥"

शकटो धान्यादिवहनहारिणोपजीव्यः।

"पत्रं पुष्पं फलं कन्दं नालं संस्वेदजं तथा।
शाकं षड्विधमुद्दिष्टं गुरु विद्यात् यथोत्तरम्॥"

इति वैद्योक्तशाकयोगात् शाकिनीगृहवाटिका-शाकाद्याहरणेन। गावो दुग्धादिना। जालं मत्स्याद्याहरणेन। अस्यन्दनं स्वस्थानादत्यागः ऋणादिलाभेन। व्ययाधिक्यनिवृत्त्या च। वनं फलपुष्पाद्याहरणेन। अनूपं बहुदकदेशः समृणालशालूकाद्याहरणेन। पर्वतो गैरिकमृदाद्याहरणेन। राजा भैक्षादिना। इत्याद्धिकतत्त्वम्॥*॥ दुर्गाया अनुचरीविशेषः। यथा,—

"डाकिनी योगिनी चैव खेचरी शाकिनी तथा
दिक्षु पूज्या इमा देव्यः सुसिद्धाः फलदायिकाः॥"

इति कात्यायनीकल्पः॥

"ब्रह्मा विष्णुश्च रुद्रश्च ईश्वरश्च सदाशिवः।
ततः परशिवो देवि षट्शिवाः परिकीर्त्तिताः॥
मूलाधारे तु ब्रह्माणं डाकिनीसहितं न्यसेत्।
सर्व्वत्र त्वाचरीमुक्त्वा वादिसान्तं सबिन्दुकम्॥
स्वाधिष्ठानाख्यचक्रे तु सविष्णुं राकिणीं तथा।
वादिलान्तं प्रविन्यस्य नाभौ तु मणिपूरके॥
डादिफान्तार्णसहितं रुद्रञ्च लाकिनीं तथा।
अनाहते कादिटान्तं ईश्वरं काकिनीं तथा॥
विशुद्धाख्ये महाचक्रे षोड़शस्वरसंयुतम्।
सदाशिवं शाकिनीन्तु विन्यसेत् पूर्व्ववत्ततः॥
आज्ञाचक्रे तु देवेशि ह-क्ष-वर्णसमन्वितम्।
परं शिवं ब्रह्मरूपं हाकिनीसहितं न्यसेत्॥"

इति तारान्यासभेदः। इति तन्त्रसारः॥

शाकुणः, त्रि, परोत्तापी। इति शब्दमाला॥

शाकुनः, पुं, (शकुनमधिकृत्य कृतो ग्रन्थः। शकुन+अण्।) पशुपक्ष्यादिरूपशकुनद्वारा मनुष्यशुभाशुभनिर्णायकग्रन्थः। तस्येमौ श्लोकौ।

"शुभाशुभज्ञानविनिर्णयाय
हेतुर्नृणां यः शकुनः स उक्तः।
गतिः स्वरालोकनभावचेष्टां
संकीर्त्तयामो द्विपदादिकानाम्॥
लोकोऽमुना शाकुनसंज्ञकेन
ज्ञानेन विज्ञातसमस्तकार्य्यः।
नापायकूपे पतति प्रसर्पन्
शास्त्रं हि दिव्या दृगतीन्द्रियेषु॥"

इति वसन्तराजशाकुने १ सर्गः॥

(शकुनस्यायमिति। शकुन+"तस्येदम्।" ४। ३। १२०। इति अण्। पक्षिसम्बन्धी। यथा, मनुः। ३। २६८।

"द्वौ मासौ मत्स्यमांसेन त्रीन्मासान् हारिणेन तु
औरभ्रेणाथ चतुरः शाकुनेनाथ पञ्च वै॥")

शाकुनिकः, पुं, (शाकुनान् हन्तीति। शकुन+"पक्षिमत्स्यमृगान् हन्ति।" ४। ४। ३५। इति ठक्।) पक्षिहन्ता। पाखिमारा इति चिड़िमार इति च भाषा। तत्पर्य्यायः। जीवान्तकः २। इत्यमरः॥ (यथा, मनुः। ८। २६०।

"व्याधान् शाकुनिकान् गोपान् कैवर्त्तान् मूलखानकान्॥")

शाकुनेयः, पुं, (शकुनेरपत्यम्। शकुनि+"शुभ्रादिभ्यश्च।" ४। १। १२३। इति ढक्।) डुण्डुलपक्षी। इति राजनिर्घण्टः॥ शकुनीपुत्रो वृकासुरः। यथा भागवते। १०। ८८। २८।

"शाकुनेय भवान् व्यक्तं श्रान्तः किं दूरमागतः।
क्षणं विश्राम्यतां पुंस आत्मायं सर्व्वकामधुक्॥"

शकुनसम्बन्धिनि, त्रि॥

शाकुन्तलेयः, पुं, (शकुन्तलाया अपत्यमिति। शकुन्तला+"स्त्रीभ्यो ढक्।" ४। १। १२०। इति ढक्।) भरतराजः। इति जटाधरः॥ शकुन्तलासम्बन्धिनि, त्रि॥

शाकुलिकः, त्रि, शकुलान् हन्ति यः। शकुलशब्दात् "पक्षिमांसमृगान् हन्ति।" ४। ४। ३५। इति ठक्प्रत्ययेन निष्पन्नमेतत्। इति सिद्धान्तकौमुदी॥

शाक्करः, पुं, (शक्कर एव। स्वार्थे अण्।) अनड्वान्। इति हेमचन्द्रः॥

शाक्तः, त्रि, शक्तिर्देवता अस्य। (शक्ति+"सास्य देवता।" ४।२।२४। इत्यण्।) शक्त्युपासकः। अस्य प्रशंसा यथा,—

"स्वर्गे मर्त्ये च पाताले नास्ति शाक्तात् परः प्रियः।
सौराणां गाणपत्यानां वैष्णवानां तथैव च॥
तदन्ते चैव शाक्ताः स्युः क्रमशः क्रमशः प्रिये।
शृणु देवि वरारोहे नास्ति शाक्तात् परो जनः॥
शाक्तोऽपि शङ्करः साक्षात् परं ब्रह्मस्वरूपभाक्।
आराधिता येन कालो तारा त्रिभुवनेश्वरी॥
षोड़शी चैव मातङ्गी छिन्ना च वगलामुखी।
आराधिता महेशानि स शिवो नात्र संशयः॥
अतिगोप्यं महेशानि शाक्तानां परमं पदम्।
यो जानाति महीमध्ये स शिवो नात्र संशयः॥
ब्रह्माद्यर्चितपादाब्जं यो भजेत् सततं मुदा।
स यात्यचिरकालेन मुक्तिमन्दिरमेव हि॥
पार्व्वतीचरणद्वन्द्वभजनाकिङ्करो भवेत्।
स्वर्गभोगञ्च मोक्षञ्च शाक्तानां न भवेत् किमु॥
शाक्तानाञ्चैव निन्दां ये कुर्व्वन्ति हि नराधमाः।
तेषां लोहितपानं वै कुर्व्वन्ति भैरवीगणाः॥
भैरवाश्चैव भैरव्यः सदा हिंसन्ति पामरान्।
शाक्तान् हिंसन्ति गर्जन्ति निन्दन्ति बहुजल्पकाः॥
छिनत्ति तेषां देवेशि शिरांसि हरवल्लभा।
शाक्तेभ्य उत्तमो नास्ति स्वर्गे मर्त्ये रसातले॥
शाक्तस्तु शङ्करो ज्ञेयस्त्रिनेत्रश्चन्द्रशेखरः।
स्वयं गङ्गाधरो भूत्वा विहरेत् क्षितिमण्डले॥"

देवीं प्रति शिववाक्यम्।

"मदंशाश्चैव ये भूतास्ते शैवा नात्र संशयः।
त्वदंशाश्चैव शाक्ताश्च सत्यं वै गिरिनन्दिनि।
बहुवर्षसहस्रान्ते शैवाः शक्तिपरायणाः।
शाक्ता वै शङ्करा देवि यस्य कस्य कुलोद्भवाः॥
चाण्डाला ब्राह्मणाः शूद्राः क्षत्रिया वैश्यसम्भवाः।